DEBRECENI EGYETEM FOLIA URALICA DEBRECENIENSIA 24.
FINNUGOR NYELVTUDOMÁNYI TANSZÉK DEBRECEN, 2017

Ismertetések – Reviews – Rezensionen – Katsauksia – Рецензии

Gaston Dorren: Lingo. A language spotter's guide to Europe
Profile Books, London 2014. 304 l.
ISBN 978-1781254165, e-ISSN 978-1782831396

A holland Gaston Dorren neve teljesen ismeretlen volt számomra mindaddig, amíg a kezembe nem került a legújabb, *Lingo* című könyve. A könyv borítóján olvashatjuk, hogy a szerző nyelvész, újságíró és poliglott személy, aki holland, limburgi (a belgiumi Limburg tartományban beszélt flamand nyelvjárás), angol, német, francia és spanyol nyelven beszél, és kilenc másik nyelven olvas. A *Lingo*-t két másik könyv előzi meg: a *Nieuwe tongen* [Új nyelvek] (1999), amely a Benelux államokbeli migránsok által használt nyelvekkel foglalkozik és a *Taaltoerisme* [Nyelvi turizmus] (2012), amely a *Lingo* gerincét adja. A *Lingo* angol nyelven jelent meg a londoni Profile Books kiadónál a holland irodalmi alapítvány támogatásával. A szerző egy izgalmas európai nyelvi utazást vagy inkább nyelvi kalandot ígér nekünk, és meg is adja, hiszen 284 oldalon körülbelül 60 kisebb-nagyobb nyelv és nyelvjárás kerül bemutatásra, szellemes fejezetekben. Dorren szerint minden nyelvnek a jellegzetességei, különlegességei azok a „nyelvi finom falatkák" (amuse bouche), amelyek egyedivé teszik őket. Sok nyelvészeti, történelmi, társadalmi adat együtt él a rövid fejezetekben. Míg egyes fejezetek rövid portrék az egész nyelvről, addig más fejezetek középpontjában a nyelv egyéni vonása és furcsasága áll.

Már a könyv címe, a *Lingo* ('nyelv, nyelvjárás, tájszólás, szaknyelv, szakzsargon, idegen nyelv') és színes borítója is hívogatja az olvasó tekintetét, és

arról tanúskodik, hogy valamiféle sokszínű nyelvi koktélról lesz szó. A könyv kilenc nagy részből áll, amely több apró vagy nagyobb alfejezetre bontható. A fejezetek alcímében jelzi a szerző, hogy mely nyelv vagy nyelvcsoport lesz szemügyre véve. Így például az első hét alfejezetben a szerző a litvánt, a finnugor nyelveket, a (főleg Svájcban beszélt) rétorománt, a franciát, a szláv nyelveket, a balkáni nyelveket és az oszét nyelvet boncolgatja. Minden alfejezetet fényképpel vagy térképpel illusztrál, sokszor humorosan vagy csak érdekességként. Az alfejezeteket két logo zárja, az egyik tájékoztatást ad arról, hogy a szóban forgó nyelvekből mely jövevényszavak kerültek át az angolba, a második pedig olyan szavakra hívja fel az olvasó figyelmét, amelyek a szerző szerint érdekes hangzásúak vagy különlegességnek számítanak az adott nyelvben. Ilyen például a rétoromán *giratutona* 'olyan ember, aki arra fordul, amerre a szél fúj (szélkakas)'. Ezt a szót 2004-ben a legszebb rétoromán szónak választották. Ugyanilyen ragyogó az a döntés, hogy minden fejezetet egy olyan kulcsszóval zár le, amelynek nincs egyenértékű angol megfelelője. A gyöngyszemek közé tartozik a holland *uitwaaien* 'lazítson egy szeles helyet látogatva', a breton *startijenn* 'az energia rúgása (például egy kávéból); energiabomba', a magyar *madárlátta,* a finn *sisu* 'finn nemzeti tulajdonság, a bátorság, elszántság, és a sikertelenség ellenére is kitartó ösztön', a bolgár *мълча* [mulcsa] 'csendben marad'.

A fejezet száma mellett található a megnevezése is, egy humoros angol frazeologizmus, de a félreértések elkerülése érdekében a szerző pár mondatban összefoglalja a fejezet tartalmát. A nyelvcsaládok, a nyelvek és a nyelvjárások a következőképpen kerülnek csoportosításra.

A könyv első része *(Next of tongue)* a nyelvekről és a nyelvcsaládokról szól: litván, finnugor nyelvek, a svájci rétoromán dialektusok, az olaszországi Friuli-Venezia Giulia autonóm régióban hivatalosan elismert nyelvi státusszal rendelkező friuli, az olaszországi Dolomitok vidékén és Dél-Tirolban beszélt ladin, francia, szláv nyelvek, balkáni nyelvek és az oszét nyelv.

A 2. rész (*Past perfect discontinuous* 'nem folyamatos, befejezett múlt') a nyelvekről és történelmükről tájékoztat. Az itt szereplő nyelvek: német, galiciai nyelv, dán, csatorna-szigeteki normann, karaim, ladino, jiddis és izlandi.

A 3. rész (*War and peace* 'háború és béke') a norvég, belarusz (fehérorosz), luxemburgi, skót és fríz nyelv, svéd, katalán, szerbhorvát nyelvhez kapcsolódó nyelvpolitikai kérdéseket tárgyal.

A 4. rész (*Werds, wirds, wurds…* 'szavak, szavak, szavak') az írott és a beszélt nyelv viszonyáról szól. Itt a cseh, lengyel, skót (gael), orosz, észt,

spanyol, szlovén, shelta (egy írországi vándor népcsoport nyelve) és az angloromani (angliai cigány) nyelv bukkan fel.

Az 5. rész (*Nuts and bolts* 'valaminek a csínja-bínja') a nyelvek apró részleteire kiterjedő fortélyait és a szókészleteit veszi górcső alá: görög, portugál, szorb, lett, olasz, lapp, breton nyelv.

A 6. rész (*Talking by the book* 'ahogy a „nagykönyvben" meg van írva') a következő nyelvek nyelvtanára összpontosít: holland, romani (cigány nyelv), bolgár, szlovák, walesi, baszk, ukrán.

A 7. rész (*Intensive care* 'intenzív osztály'), a veszélyeztetett és a kihalt nyelvekre hívja fel az olvasó figyelmét. A tárgyalt nyelvek között a monacói nyelv, ír, gagauz, dalmát nyelv, cornwalli nyelv, manx (Man-szigeti) nyelv is szerepel.

A 8. részben (*Movers and shakers* 'mozgatók') olyan személyekről olvashatunk, akik nyomot hagytak a modern nyelvészetben: Ľudovít Štúr, Norbert Jokl, Martin Luther, L. M. Zamenhof, Cirill és Metód, Mustafa Kemal Atatürk.

Miután az előző fejezetekben Dorren a nyelvek sajátosságait, különlegességeit mutatta be, az utolsó, 9. részben érdekes történetekre fókuszál (*Warts and all* 'a nyelvészeti tanulmányok mindenkinek púp a hátán'). Itt hét nyelvészeti tanulmányt ajánl az érdeklődő olvasó figyelmébe. A nyelvek között szerepel a finn, feröeri (färöi) nyelv, jelnyelv, örmény, magyar, máltai és az angol nyelv.

Olvasás közben megfogalmazódott bennem az a kérdés, hogy kinek szánta Dorren ezt a könyvet. Nem feltétlenül nyelvészeknek, mert hiányzik belőle a tények elmélyült elemzése és a hivatkozás, de azért mégis igényel némi nyelvészeti és történelmi háttértudást. Miközben számos közismert (angol, francia, német, spanyol) nyelvről beszél, a kevésbé ismert nyelvek kapcsán (manx, oszét, szorb stb.) is feltételezi, hogy az olvasók olyan ritka nyelvtani kifejezéseket ismernek, mint az abszolutívusz, augmentatívum, visszaható birtokos névmások, ergatív nyelvek, megszólító eset. – Szóval, mindenképpen azoknak szánta a könyvét, akik érdeklődnek a nyelvek iránt.

A szokásos „Irodalom" helyett a *Further reading* 'további olvasmányok' című fejezetben azzal a bejelentéssel szembesülünk, hogy a könyv megírásához a szerző számos nyomtatott és online forrást használt, főleg az angol nyelvű Wikipedia és Wiktionary anyagát, valamint tíz hasznos könyvet ajánl az érdeklődő olvasók számára. Ennyi nyelv mellett egy hosszú irodalomjegyzéket vártam volna a könyv végén. Az *Acknowledgement* 'köszönetnyilvánítás' fejezetből az is kiderült, hogy a könyv megírásában több ember is segéd-

kezett szakértői véleménnyel vagy ötlettel. Köztük találjuk Cornelius Hasselblatt és Pekka Sammallahti nevét is. Néhány fejezetet pedig barátok vagy munkatársak állítottak össze, mint például a manx nyelvről szólót Frauke Watson fordító írta meg; a cornwalli, a finn és a máltai nyelvről szóló a történetek pedig Jenny Audring nyelvész együttműködésével készültek. – A könyvet tárgymutató zárja.

Amikor a könyv a kezembe került, kíváncsi voltam arra, hogy milyen képet fest a szerző a finnugor nyelvekről, mi az, amit különlegességnek vagy fontosnak tart. Európa két fő nyelvcsaládja az indoeurópai és a finnugor. Az utóbbiról a *The Separated Siblings* 'elválasztott testvérek' című, mindössze két és fél oldalas fejezetben esik szó. Dorren a finn és a magyar nyelvtanról egy „gyorstalpaló" órát tart, és összehasonlítja a rokon szavakat („born-together words"), hogy megmutassa, hogy a két nyelv rokon, de mégis „elválasztott testvérek". Például a magyar és a finn nyelvről megjegyzi: a számneveket mindig egyes szám *(hat kutya)* követi; ha a számot egyszer megjelöltük, miért vesszük a fáradságot, hogy megváltoztassuk a főnevet is? A finn, a lapp, a magyar és az észt nyelvnek külön-külön alfejezetet szentel. Egy táblázatban külön bemutatja az inari lappot: példának Erkki Itkonen *Inarilappisches Wörterbuch* szótárából a *hó* szó 20 különböző fajtájának megnevezését hozza föl. A szerző azt a következtetést vonja le, hogy az angol és az inari számi olyan szavakat és jelenségeket ábrázol, amelyekkel a beszélő gyakran találkozik. Az angolban igen is nagy mennyiségű, esővel kapcsolatos szó használatos. A *Plain lonely* 'egyszerűen magányos' alfejezetben Dorren kiemeli a magyar nyelv sajátosságait és nehézségeit a külföldiek számára, a nyelvleckében humoros párbeszéd formában közli ezt. Az olvasó arról is tanulhat, hogy az angolok két szót vették át a magyar nyelvből, az egyik a *coach* 'kocsi', a másik pedig a *biro* ('golyóstoll' a feltaláló neve után). Az észt nyelv Gaston Dorren szerint érdekes a hangrendszere miatt, és különleges az *õ* és *ö* hangok előfordulásának gyakorisága ebben a nyelvben.

Dorren segít megkülönböztetni a szlovén és a szlovák nyelvet, valamint a szorb és a szerb nyelvet. Egy fejezet összehasonlítja a görög és az orosz ábécét, míg a másik felsorolja bizonyos szavak fejlődését. A közismert nyelvek mellett Dorren megismertet minket számos kisebbségi és kevésbé ismert nyelvvel, olyanokkal, mint a romani (cigány nyelvek), a fríz, az oszét, a gagauz, a shelta és az anglo-romani.

A *Lingo* komoly is tud lenni. Dorren megváltoztatja a stílusát, amikor elmagyarázza, hogy a zsidó népi nyelvhasználat/nyelvjárások, pl. a karaim (zsidó vallású török csoport nyelve) és a ladino (spanyolországi zsidő közösségek nyelve) eltűnt a kivándorlás, asszimiláció és népirtás következtében.

A 7. részben (*Intensive care* 'intenzív osztály') azokat a nyelveket vizsgálja, amelyeket a kihalás veszélyeztet (pl. monacói nyelv, cornwalli nyelv, manx). A nagy nyelvek riasztóan gyors módon válhatnak kicsikké. Néha csak egy pillanatra van szükség, hogy egy nyelv teljesen eltűnjön, mint például a dalmát, amely 1898-ban halt ki, amikor az utolsó beszélőjét egy anarchista bombája felrobbantotta. Dorren gyakorlatilag minden oldalon legalább egy érdekes tényt hoz. Ki tudta (Skandinávián kívül), hogy a „norvég nyelv" két nagy irodalmi változatra bomlik, a nynorskra (újnorvég) és bokmålra (a könyvnyelv)? Vagy hogy a havat és a származékait 20 különböző szóval jelölik meg a lapp nyelvben?

A nyelvi túra a nyelvek és nyelvcsaládok körül összpontosul, szóba kerül a történelem, a politika, az írás, a szókincs, a nyelvtan és a veszélyeztetettségi állapotuk. Szinte minden témában érdekes, például a máltai Európában az egyetlen afrikai-ázsiai nyelv; vagy pl. egy 1915-ben Azerbajdzsánban született személy 1995-ig négy különböző hivatalos ábécét élt meg. Ragyogó leckét ad arról is, hogyan lehet megfejteni a cirill ábécét.

A nyelvészet és a kulturális történelem ötvözésével Gaston Dorren európai nyelvi körutazásra viszi az olvasót a proto-indoeurópai nyelvtől az angol nyelv felemelkedéséig, a furcsa walesi többes számú alakoktól a bonyolult cseh kiejtésig. Útközben megtanuljuk, miért nincs az eszperantónak sikere, hogyan boldogul Hódító Vilmos nyelve a Csatorna-szigeteken, és miért a finn a legegyszerűbb európai nyelv (legalábbis a helyesírást illetően). Dorren az utolsó, 9. rész 54. alfejezetében *(Spell as you speak)* foglalkozik ezzel. A finnek úgy írják a szavaikat, ahogy ejtik, ezáltal kevesebb betűt használnak, mindössze 21-et, s a hangsúly is mindig az első szótagon van. De talán Dorren maga se hiszi, hogy a finn a legegyszerűbb nyelv, mert a fejezet végén figyelmezteti az olvasót, hogy a finn nyelvnek sötét oldala is van: rengeteg eset, többféle tagadás, a birtoklást nem a *habeo*-igével fejezik ki, mint az angolban, s ott vannak még a tanulóknak fejfájást okozó ragozott számnevek (pl. *kahdestasadastakolmestakymmenestäneljästä* '234-ből') vagy a *mikään ei ole täydellistä* „nothing is perfect" szerkezet is (az angolban nincs kettős tagadás).

Dorren fontosnak tartja, hogy felhívja a figyelmünket kevésbé ismert személyekre is, akik nyomot hagytak a modern nyelvészetben. Ilyen például Ľudovít Štúr (Stúr Lajos), a szlovák nemzeti mozgalom vezetője és a szlovák irodalmi nyelv megteremtője. Vagy az ausztriai zsidó Norbert Jokl, akit az albanológia atyjának tekintenek, s aki 1942-ben halt meg megsemmisítő táborban Fehéroroszországban. A napjainkban két osztrák nyelvész, Stefan Schumacher és Joachim Matzinger folytatja Jokl munkáját: az albán nyelv

eredetének rekonstruálását végzik – mert az albán olyan nyelv, amelynek történelme és fejlődése rendkívül kevés figyelmet kapott az albán tudósok világán kívül. Dorren záró fejezete az angolról szól. Ez egy olyan nyelv – állítja –, „mint a kínai". Ez elég szokatlan kijelentés, de fényesen és szórakoztató módon győz meg minket igazáról.

Végezetül, a kötetet tanulmányozva azt a következtetést tudom levonni, hogy nagyon informatív, szórakoztató olvasmány, a fejezetek rövidek és lényegre törőek, nincs összefüggés köztük, így tetszés és idő szerint olvashatók. A könyvnek az egyik erénye, hogy provokatív, ösztönözi a gondolkodást, a további olvasást, miközben Gaston Dorren a saját nyelvi tehetségét és nyelvtudását mutatja be. Felkelti az érdeklődést Európa nyelvi sokszínűsége, soknyelvűsége iránt. A könyv elgondolkoztatja az olvasót és arra ösztönözi, hogy tovább olvasson ezekről a nyelvekről. A *Lingo*-t egyfajta kalauznak kell tekinteni és nem enciklopédiának. A *Lingo* elgondolkodtató írás, olvastatja magát, és közben rengeteg kérdés megfogalmazódik az emberben.

A kötet meglepően szellemes és tele van rendkívüli tényekkel, képes megváltoztatni a nézetünket és gondolkodásunkat a körülöttünk lévő nyelvekről. A poliglott Gaston Dorren akár meg is győzhet róla, hogy érdemes belevágni egy új nyelv tanulásába is. 60 szellemes, apró fejezetben Dorren felfedi Európa nyelveinek és dialektusainak eredetét, kiemeli a meglepő hasonlóságokat, a nagy különbségeket és a furcsaságokat. Ez a szórakoztató európai nyelvi körutazás arra figyelmezteti az egynyelvű beszélőket, hogy mit hagynak ki az életükből.

DENNICA PENEVA